

ОБОРОННА І БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ФОРМУВАННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню проблеми формування, розбудови та вдосконалення оборонної і безпекової політики Європейського Союзу, спільної зовнішньої та безпекової політики.

Аналізуються основні кроки європейського співтовариства в напрямку створення власної, Європейської безпекової та оборонної політики в контексті нових загроз регіональній і глобальній безпеці, стан та трансформація стосунків ЄС і НАТО у сфері безпеки.

Ключові слова: Європейський Союз, Західноєвропейський союз, НАТО, безпекова та оборонна політика, спільна зовнішня та безпекова політика.

Статья посвящена исследованию проблемы формирования, развития и усовершенствования оборонительной политики и политики безопасности Европейского Союза, совместной внешней политики и политики безопасности.

Анализируются основные шаги европейского сообщества в направлении создания собственной, Европейской оборонительной политики и политики безопасности в контексте новых угроз региональной и глобальной безопасности, состояние и трансформация отношений ЕС и НАТО в сфере безопасности.

Ключевые слова: Европейский Союз, Западноевропейский союз, НАТО, оборонительная политика и политика безопасности, общая внешняя политика и политика безопасности.

The article is devoted to survey of the problem of formation, development and perfection of defense and safety policy of European Union, of mutual foreign and safety policy.

The basic steps of the European partnership to creation of own, European safety and defense policy in the context of new threats for regional and global safety, condition and transformation of relationships between EU and NATO in sphere of safety.

Key words: European Union, West European Union, NATO, safety and defense policy, mutual foreign and safety policy.

Європейський Союз об'єднує території 27 країн-членів, а також економічні, торговельні та фінансові аспекти. Він відіграє важливу роль у глобальних питаннях, а його значення зростає у міру того, як ухвалюються колективні рішення у сфері зовнішньої політики. ЄС підтримує партнерські відносини з усіма світовими ключовими гравцями, а також із тими, хто має власні погляди на світ та власні інтереси.

В останні роки спостерігається посилення ролі Європейського Союзу як самостійного гравця в сучасній загальноєвропейській архітектурі безпеки. Важливо підкреслити, що основою спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС залишається дипломатія, яка – в разі необхідності – підкріплюється торгівлею, допомогою, безпекою та обороною. Ця політика спрямована, насамперед, на розв'язання конфліктів та досягнення міжнародного порозуміння.

Актуальність теми. Історичний розвиток Європи засвідчує, що гарантування безпеки було і залишається завданням різного типу міжнародних політичних блоків та організацій. Із загостренням нетрадиційних загроз постала потреба зміцнення

інституційно-функціональної ролі міжнародних організацій у сфері гарантування безпеки.

Динаміка міжнародних процесів свідчить про те, що значення регіональних систем безпеки в забезпеченні стабільності у світі надалі зростатиме. Посилюється взаємозалежність регіональних і глобальних організацій колективної безпеки та оборони (ООН, НАТО, ОБСЄ та ЄС).

Метою статті є аналіз Європейської безпекової та оборонної політики (ЄБОП) як політики в процесі дедалі тіснішої інтеграції всередині ЄС та у взаємовідносинах з іншими міжнародними організаціями з безпеки.

Об'єктом дослідження є спільна безпекова та оборонна політика Європейського Союзу в контексті нових загроз регіональній і глобальній безпеці.

Предмет дослідження – міжнародно-політичні особливості формування та еволюції, інституційно-практичні та міжнародно-правові механізми ЄБОП другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Питання становлення та розвитку спільної безпекової та оборонної політики ЄС досліджуються

багатьма зарубіжними науковцями, зокрема Б. Тонрою, Т. Крістіансеном [18], С. Моршем, Г. Макенстайном [13] та іншими в працях із зовнішньої політики. Інституційну основу зовнішньої та безпекової політики детально аналізують Дж. Петерсон, М. Шаклетон [17]. Загальні особливості розвитку спільної безпекової політики ЄС вивчають К. Гілл, М. Сміт [12] та інші.

Певний внесок у вивчення різноманітних проблем, пов'язаних з європейською та євроатлантичною інтеграцією, зробили такі вітчизняні науковці, як В. Говоруха, І. Грищак, Г. Немиря, Л. Прокопенко, О. Рудік, В. Стрельцов, І. Шумляєва [2; 3; 6; 8].

Вклад основного матеріалу. Оцінюючи процес військово-політичної взаємодії у просторі ЄС після Другої світової війни, можна визначити сім етапів, які віддзеркалюють зародження й формування політики та стратегії ЄС у питаннях міжнародної безпеки. Вони включають:

- пошук загальних напрямків та форм співпраці (1946-1949 рр.);
- відхилення наддержавних проєктів (1950-1954 рр.);
- період концептуальної невизначеності (1955-1968 рр.);
- поступове пошуків діалогу з проблем безпеки (1969-1986 рр.);
- нормативно-правове та інституційне визначення сфери безпекової та оборонної співпраці (1987-1997 рр.);
- реалізацію та вдосконалення інституційного механізму європейської безпекової та оборонної політики (ЄБОП, 1998 р. – середина 2000-х рр.);
- адаптацію ЄБОП до реалій багатополлярної міжнародної системи (з середини 2000-х рр.)

У Західній Європі спроби створення нових колективних безпекових структур розпочалися невдовзі після закінчення Другої світової війни. 17 березня 1948 р. Бельгія, Великобританія, Люксембург, Нідерланди і Франція уклали Брюссельський пакт – Договір про спільну діяльність в економічній, соціальній і культурній галузях та колективну самооборону. Стаття V цього договору передбачала «колективну самооборону» проти можливого агресора та зобов'язувала країни-учасниці надавати Стороні, що зазнала нападу в Європі, «воєнну підтримку та іншу допомогу... а також надавати сприяння її зусиллям» [14].

У 1949 р. багатосторонній діалог з питань безпеки привів до створення НАТО. Натомість суто європейське безпекове утворення за участю Бельгії, Великобританії, Люксембургу, Нідерландів і Франції відійшло на другий план.

Попри посилення ролі НАТО, яка перебрала на себе оборонні та координаційні функції, створений за Брюссельським пактом Західний союз зберіг чинність у якості регіональної військово-політичної організації. За Паризькою угодою 1954 р. це об'єднання, до якого приєдналися ФРН та Італія, дістало назву Західноєвропейський союз (ЗЄС). Завдання ЗЄС були адаптовані до тогочасних потреб країн-членів, а його організаційна структура («Організація Брюссельського договору») з 1950 р. підпорядковувалася НАТО. За ст. IV модифікованого Брюссельського пакту, визнаючи недоречним дублювання європейцями

воєнних структур НАТО, у військовому співробітництві Рада Західноєвропейського союзу та його установи мали «покладатися на відповідні інформаційні та консультативні органи НАТО» [14].

Завершення холодної війни та перетворення Європейських Співтовариств на міжнародну структуру союзного типу призвели до подальших істотних змін у відносинах між країнами Європи. Особливо наочно ці процеси позначилися на відносинах у сфері безпеки. На засіданні Європейської Ради в Маастрихті (9-10 грудня 1991 р.) було ухвалено низку рішень щодо спільної зовнішньої політики і політики в галузі безпеки ЄС.

В Маастрихтському договорі 1992 р. вперше з'явилися положення щодо розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики, яка в перспективі може стати «політикою спільної оборони». Згодом ця ініціатива була визнана недостатньо ефективною і замінена розширеним та більш дієвим політико-правовим інструментом, який зафіксований Амстердамським договором ЄС від 1997 р. (набув чинності у 1999 р.) і здобув назву Спільна Європейська політика безпеки та оборони (СППБО).

Маастрихтським договором (1992 р.) та пізнішими базовими угодами (Амстердамським договором, 1997 р., Ніццьким договором 2000 р.) було створено Європейський Союз, який став умовною «парасолькою» над Співтовариствами. Компетенцію Європейського Співтовариства було поширено на неекономічні сфери відносин, а питання спільної оборони було включено до концепції європейської безпеки. Спочатку Маастрихтський договір поширив зміни у відносинах безпеки лише на дев'ять країн, які одночасно були членами ЄС і ЗЄС і погодилися перебрати на себе відповідальність у сфері європейської оборони. Однак попри проголошення концепції європейської оборони, терміни та етапи її реалізації не встановлювалися.

Спільна англо-італійська декларація від 4 жовтня 1991 р. підкреслювала роль ЗЄС як «стратегічного моста» між ЄС і НАТО у галузі безпеки та оборони [12, с. 32-33]. Водночас передбачалося створити міжнародно-політичні умови для розширення воєнно-політичних можливостей європейських структур поза межами НАТО. Компромісним рішенням стало ухвалення Радою ЗЄС «Петерсберзьких завдань» (19 червня 1992 р.), якими на ЗЄС покладалося проведення місії гуманітарного та рятувального характеру, операцій з підтримки миру та «управління кризами», включно з силовими формами миротворчих заходів. Європейські країни НАТО погодилися надавати ЗЄС необхідні ресурси для відповідних воєнних операцій [16, с. 6-7].

Маастрихтський договір та «Петерсберзькі завдання» визначали подвійну асиметрію ЗЄС: у політичному плані ЗЄС був більше пов'язаний з ЄС, а в оперативно-тактичному плані для здійснення своїх військових функцій мав покладатися на НАТО.

За Маастрихтським, Амстердамським та Ніццьким договорами Європейський Союз мав базуватися на трьох «опорах» – «стовпах».

«Стовпи», або підвалини, ЄС – поширена метафора, згідно з якою Європейський Союз – наче

храм на трьох стовпах. Стовпи – складники Договору про Європейський Союз, а саме:

– перший «стовп» – Європейські Спільноти – договори про заснування Європейської економічної спільноти, Європейської спільноти з вугілля та сталі та Європейської спільноти з атомної енергії. Охоплює широке коло напрямків діяльності, визначених у договорах: спільна сільськогосподарська політика, митний союз та спільний ринок, економічний та монетарний союз тощо;

– другий «стовп» – спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП), визначена в розділі V Договору про ЄС;

– третій «стовп» – співпраця у сфері правосуддя та внутрішніх справ, визначена в розділі VI Договору про ЄС.

До першого «стовпа» належать сфери, право рішення в яких держави-члени передали Спільноті. Натомість другий і третій «стовпи» – здебільшого, міждержавні, тож рішення тут ухвалюються за наявності консенсусу між державами.

Спільна зовнішня та безпекова політика – один із двох міждержавних «стовпів» Європейського Союзу – має на меті формування спільної оборонної політики, яка може, зрештою, привести до єдиної системи оборони.

СЗБП розвивається як доповнювальна, але не дублююча НАТО структура. Її головним завданням є створення сил та засобів для подальшого розширення можливостей Євросоюзу щодо участі у врегулюванні регіональних та локальних конфліктів, у т. ч. за межами Європи (на Близькому та Середньому Сході, в Африці та інших регіонах світу).

Амстердамський договір (травень 1999 р.) запровадив посаду «Верховного представника» з питань СЗБП, надав у розпорядження Європейському Союзу новий інструмент СЗБП – спільну стратегію – і дозволив, за певних умов, використання голосування кваліфікованою більшістю. Ніццький договір, своєю чергою, дозволив, також за певних умов, вдаватися до тіснішої співпраці в СЗБП для здійснення спільних дій і спільних позицій, але не для військових чи оборонних операцій. Європейська Конституція запроваджує постійну посаду міністра закордонних справ ЄС, який замінить водночас і Верховного представника з питань СЗБП, і члена Комісії із зовнішніх справ, які досі певною мірою дублювали функції один одного.

Це принципово новий інтеграційний напрям ЄС, що є складовою Спільної зовнішньої та безпекової політики.

Під час саміту ЄС у грудні 1999 р. (Гельсінкі) був визначений напрям розвитку військової сфери, відомий як Гельсінська Основна Мета, або *Основна Мета 2003*. Відповідно до неї країни – члени ЄС мали досягти оперативної спроможності розгорнути протягом 60 діб військовий контингент чисельністю 50-60 тисяч осіб і підтримувати їх протягом року з метою виконання Петерберзьких завдань. Ці завдання передбачають гуманітарні, рятувальні та миротворчі місії, залучення військових сил до врегулювання криз, зокрема заходи, спрямовані на встановлення миру.

У травні 2003 р. під час саміту ЄС на засіданні Ради із зовнішньої політики було зазначено, що ЄС

досяг практично всіх оперативних можливостей із забезпечення реалізації Петерберзьких завдань. Практичним підтвердженням цього були дві розпочаті 2003 р. воєнні операції ЄС у межах та поза межами Європи:

– 31 березня – операція CONCORDIA у колишній Югославській Республіці Македонія (контингент ЄС замінив сили НАТО);

– 12 червня – операція ARTEMIS у Демократичній Республіці Конго (повністю автономна операція ЄС).

Наступний етап реалізації ЄПБО розпочався з ухвалення у грудні 2003 р. *Європейської стратегії безпеки*, що продемонструвало успішне подолання державами – членами ЄС кризи неузгодженості з питань спільної зовнішньої політики. Цей документ окреслив основні загрози та визначив головні напрями діяльності ЄС щодо попередження нових загроз. Зокрема стверджувалося, що оскільки широкомасштабна агресія проти окремої держави – члена ЄС наразі є неможливою, Європа постає перед потенційними загрозами тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, регіональних конфліктів і незаконної міграції, неефективності дій інституту держави (системи державного управління), організованої злочинності.

Відповідно до визначених загроз було окреслено цілі, яких Європа має прагнути, щоб захистити власну безпеку:

– *реагування на загрози* – створення механізмів попередження та реагування, у тому числі у сфері активного кризового менеджменту і міжнародного співробітництва;

– *побудова безпеки в найближчому оточенні* – реагування на загрозливі тенденції у найближчому оточенні з метою попередження і недопущення конфліктів та криз;

– *побудова міжнародного порядку, заснованого на ефективному багатосторонньому співробітництві* – активне співробітництво з іншими впливовими гравцями на міжнародній арені, зокрема з впливовими світовими організаціями.

У червні 2004 р. було ухвалено *Цивільну Основну Мету 2008*. Згідно з її положеннями, у випадку ухвалення рішення про початок місії Сили цивільного реагування (СЦР) мають розгорнутися протягом 30 діб. Ці акції можуть проводитися автономно, разом або в тісній співпраці з військовими. Основні завдання СЦР:

– оцінка та проведення розслідування в кризовій ситуації або в такій, що загрожує перерости у кризову;

– розгортання сил з метою налагодження відносин перед початком повномасштабної місії у рамках ЄПБО;

– посилення існуючих механізмів врегулювання криз під егідою ЄС (наприклад, підтримка відповідної експертизи у сферах посередництва та моніторингу).

До діяльності СЦР також відноситься патрулювання кордонів, правозахист, сприяння державному та місцевому управлінню, цивільний захист населення, матеріально-технічна підтримка та підтримка операцій. Як інструмент швидкого реагування групи СЦР можуть бути мобілізовані та розгорнуті протягом п'яти днів.

Основна Мета 2010 закликає членів ЄС до 2010 р. бути спроможними відповідати швидкими та рішучими діями, використовуючи всі узгоджені методи, у всьому спектрі операцій із урегулювання криз, що підпадають під дію Договору про Європейський Союз. З-поміж основних завдань реалізації Основної Мети 2010 можна зазначити такі:

- заснування цивільно-військового органу в рамках Військового штабу Європейського Союзу: цей орган має миттєво брати на себе функції операційного центру в разі проведення певних операцій;
- заснування Європейського оборонного агентства;
- посилення координації спільних дій держав – членів ЄС;
- розвиток дієвого Європейського управління повітряних перевезень для членів ЄС, які хочуть брати в ньому участь;
- завершення формування Сил швидкого реагування ЄС;
- забезпечення боєздатності авіаносця з відповідним повним забезпеченням та супроводом;
- покращення виконання операцій ЄС на всіх рівнях у спосіб досягнення необхідної узгодженості та створення мережі взаємопов'язаних засобів зв'язку і покриття (наземного та супутникового);
- встановлення кількісних показників та критеріїв, яких мають досягти національні сили у сфері підготовки та застосування відповідно до Основної Мети 2010.

Відповідно до Основної Мети 2010 було окреслено п'ять показових сценаріїв розвитку подій, що фактично і визначило основні сфери застосування збройних сил ЄС:

- 1) розділення ворогуючих сторін за допомогою сили – миротворчі операції;
- 2) стабілізація, реконструкція та військові консультації для третіх країн;
- 3) попередження конфлікту;
- 4) операції з евакуації;
- 5) допомога під час гуманітарних операцій [6].

Збройний конфлікт у Югославії виявив слабкі сторони багатостороннього реагування. Держави – члени ЄС обмежились обговоренням питання на політичному рівні й не змогли розпочати спільні дії, здатні забезпечити врегулювання конфлікту. Військові рішення та заходи здійснювалися виключно НАТО, що знову продемонструвало перевагу трансатлантичних механізмів над суто європейськими.

Таким чином, ситуація спонукала Євросоюз зосередитися на розбудові власної Європейської системи безпеки і оборони та перебрати на себе функції Західноєвропейського союзу. Ця діяльність потребувала активної взаємодії і координації з НАТО, оскільки необхідно було узгодити спільні дії під час урегулювання криз, а також залучення військових ресурсів тих самих країн – членів ЄС та НАТО для участі у місіях під проводом цих організацій.

Фактичне посилення ролі НАТО супроводжувалося рішеннями про зміцнення та перебудову безпекових механізмів ЄС. Саміти ЄС у Кельні та Гельсінкі (1999 р.) ухвалили ряд організаційних рішень:

- введення посади Верховного представника зі спільної зовнішньої політики і політики безпеки;

- створення оборонної структури ЄС – Комітету зі спільної зовнішньої та безпекової політики;

- створення Сил швидкого реагування ЄС з метою їх застосування в регіональних конфліктах без залучення або надання допомоги з боку НАТО.

Консультації між ЄС і НАТО завершилися ухваленням Декларації ЄС – НАТО про європейську політику безпеки і оборони (1999 р.), яка затвердила стратегічне партнерство між цими організаціями, та ухваленням документа «Берлін-плюс» (2002 р). Домовленості «Берлін-плюс» виходили з того, що країни – члени обох організацій мають обмежений склад збройних сил та оборонних ресурсів. З метою уникнення дублювання ресурсів було погоджено, що ЄС під час проведення своїх операцій може користуватись ресурсами і засобами НАТО. Основними елементами домовленостей «Берлін-плюс» стали:

- надання ЄС доступу до систем НАТО, які можуть допомогти планувати операції під керівництвом ЄС;

- доступність сил та засобів НАТО для використання в операціях із врегулювання криз під проводом ЄС;

- комплексне врахування наявних ресурсів для потреб операцій під керівництвом ЄС у системі оборонного планування НАТО;

- угода між НАТО і ЄС щодо обміну інформацією з обмеженим доступом;

- процедури надання, повернення і відкликання ресурсів і засобів НАТО;

- проведення консультацій між НАТО і ЄС [9].

Ухвалені рішення свідчили про певну корекцію світогляду політичного керівництва країн ЄС та поступове посилення намірів розвивати концепцію безпеки, безпосередньо зорієнтовану на європейський політичний простір та втілення колективних інтересів держав ЄС у сфері міжнародної безпеки. Ухвалення у грудні 2003 р. «Стратегії європейської безпеки» стало спробою визначення ролі ЄС у сучасному світі. Попри істотну декларативність, цей документ окреслював загальні напрями діяльності ЄС у сферах зовнішньої політики, безпеки та оборони. Показово, що документ повністю уникав визначення меж та змісту поняття «європейський простір», водночас декларуючи небажання створювати у зв'язку з розширенням ЄС нових розподільчих бар'єрів.

Основною інституцією ЄС, що відповідає за реалізацію спільної безпекової політики, є Рада ЄС, або Рада Міністрів. Відповідно до змін, внесених Лісабонським договором, Рада ЄС сприяє узгодженості зовнішніх політик Європейського Союзу стосовно їх відповідності загальним цілям зовнішньої політики та організовує спільну зовнішню та безпекову політику на базі загальних настанов та стратегічних напрямів, визначених Європейською Радою. Відповідно до нових змін створюється *Рада із зовнішніх відносин*, що забезпечує єдність, ефективність і послідовність дій ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики [11, с. 24].

З набуттям чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 р., яким було внесено відповідні зміни до засновницьких договорів ЄС, запроваджено посаду *Президента Європейського Союзу*. Він очолює

Європейську Раду та представляє ЄС у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики без шкоди повноваженням Високого представника із зовнішніх відносин та безпекової політики [11, с. 23].

Для реалізації ухвалених рішень було створено ряд виконавчих органів ЄС:

- офіс Високого представника ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки;
- Комітет політики і безпеки;
- Військовий комітет;
- Військовий штаб ЄС.

Ключовим положенням Лісабонської угоди є пункт про взаємну оборону, який зобов'язує надати допомогу і підтримку у разі, коли «територія країни – члена ЄС стане жертвою військової агресії». Цей пункт схожий зі ст. V Вашингтонського договору, але важливо, що європейський документ сформульований жорсткіше, ніж документ НАТО. Це зобов'язання про колективну оборону у випадку воєнного нападу на будь-яку з країн-членів, а також положення про зобов'язання взаємного захисту країн – членів ЄС у разі терористичної атаки, стихійних або техногенних катастроф.

Варто зазначити, що Європейський Союз вже кілька років успішно працює над посиленням власного військового потенціалу, спеціальне Європейське управління обороною координує діяльність у цій сфері, дедалі більшого розвитку отримує ідея постійної структурованої взаємодії у галузі безпеки та оборони між країнами-членами.

Створено *Комітет з питань політики та безпеки* – «пусковий механізм» європейської безпекової та оборонної політики, а також спільної зовнішньої й безпекової політики, підпорядкований Раді Міністрів. Рішення про його створення ухвалила Ніщцька Європейська Рада в грудні 2000 р., поклавши на Комітет стратегічне керівництво та політичний контроль за операціями з подолання кризових ситуацій. Крім того, Комітет стежить за розвитком міжнародних подій у царині СЗБП, допомагає визначати напрямки цієї політики та наглядає за її втіленням.

До складу Комітету входять по одному представникові від кожної держави-члена. Йому допомагають Військово-політична група, Комітет з цивільних аспектів урегулювання кризових ситуацій, Військовий комітет та Військовий персонал [1].

У межах спільної зовнішньої та безпекової політики Європейським Союзом реалізується спільна безпекова та оборонна політика (СБОП), основним завданням якої є виконання місій поза межами ЄС, зокрема операції з підтримання миру, запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки. Координацію та моніторинг діяльності країн-членів у цій сфері здійснює новостворене *Європейське оборонне агентство*. Воно виконує такі функції:

- розвиток оборонних можливостей;
- сприяння розвитку наукових досліджень і розробці нових технологій у сфері оборони;
- сприяння кооперації у сфері озброєнь;
- створення конкурентоспроможного європейського ринку оборонного устаткування і посилення європейської оборонної, технологічної та інституційної бази [7, с. 198].

Отже, основними практичними механізмами здійснення політики у сфері безпеки в рамках ЄС є:

- Спільна європейська політика у сфері безпеки та оборони – СЄПБО;
- Спільна зовнішня та безпекова політика – СЗПБ;
- Європейська безпекова та оборонна політика – ЄБОП.

На сьогодні завдання ЄБОП чітко не прописані в установчих документах Європейського Союзу. Правовою базою є взаємне ухвалення спільної дії державами-членами для захисту країни, по відношенню до якої було здійснено напад. Спільна дія як правовий акт ЄС може слугувати правовою підставою для застосування державами-членами положень про колективну самооборону, закріплених ст. 51 Статуту ООН та ст. 5 Північноатлантичного договору [5]. На перший погляд вони є майже ідентичними, але за своїм змістом мають суттєві відмінні риси. Запровадження в рамках ЄС Спільної європейської політики у сфері безпеки та оборони розпочалося з розширення політико-правового механізму забезпечення європейської безпеки – Спільної зовнішньої та безпекової політики – через впровадження доповнюючої ініціативи – Спільної європейської політики у сфері безпеки та оборони. Ця ініціатива була ухвалена 1999 р. на саміті ЄС у Кельні, під час якого було заявлено, що ЄС повинен мати спроможність діяти самостійно, ґрунтовану на відповідній військовій могутності, системі ухвали рішень та політичній рішучості реагувати на міжнародні кризи [15, с. 7].

У період 2011-2013 рр. передбачено розширення участі ЄС у закордонних операціях (місіях) і покращення співробітництва з ООН, НАТО та Африканським Союзом у сфері попередження і розв'язання конфліктів [9]. Цивільно-військове співробітництво залишатиметься основою розвитку європейських безпекових процесів. Передбачено розробку нових ініціатив у рамках актуалізації концепції СЄПБО та пошук компромісів між країнами-членами та інституціями ЄС у зазначеній сфері.

Висновки. Таким чином, за останні 20 років політичні та інституціональні зміни в ЄС створили передумови для нового сприйняття поняття «суто європейського» безпекового простору. Розробка концепції європейської безпеки характеризується комплексним підходом, виявленням якісно нових загроз і водночас наголошує на визнанні спільних для європейських країн цінностей.

1. Якщо раніше держави Євросоюзу у питаннях безпеки поклалися повністю на політико-оборонний механізм НАТО і політичний механізм ОБСЄ та ООН, то віднедавна проблеми безпеки чим далі набувають актуальності для європейської політики і стають «внутрішнім пріоритетом» Європейського Союзу. Стурбованість ЄС питаннями забезпечення власної безпеки, створенням відповідної системи і її організації реалізувалася у прагненні активізувати Спільну зовнішню та безпекову політику. Проте з моменту свого започаткування СЗПБ виявилася неефективним політико-правовим та інституційним механізмом. Тому в 1999 р. Європейський Союз запровадив нову, успішнішу ініціативу з назвою Європейська політика безпеки та оборони.

Необхідно зауважити, що саме сфера м'якої безпеки, тобто постконфліктне врегулювання та надання допомоги в цивільному менеджменті, і є наразі найбільш успішним та найкраще функціонуючим елементом ЄПБО. Сфера військового врегулювання і досі сприймається неоднозначно більшістю держав – членів ЄС та має багато перешкод на шляху досягнення ефективного функціонування.

2. Євросоюз наполегливо і поступово наближається до можливості впливати на вирішення проблем європейської та міжнародної безпеки. За останнє десятиліття ЄС спромігся суттєво розвинути свою військову складову як важливу ланку ЄПБО. Зокрема створення і розвиток військових контингентів дозволили Євросоюзу взяти на себе виконання миротворчих місій як на європейському континенті, так і поза його межами.

3. Активізація зусиль ЄС у сфері зовнішньої політики та політики безпеки була спричинена неспроможністю ЄС самостійно врегулювати конфлікт на Балканах, усвідомленням власної військово-технологічної відсталості, розумінням змін, що відбулися у змісті і масштабах загроз, та визнанням необхідності побудови відповідної стратегії реагування. Це привело до концептуальних змін у європейській безпековій політиці та появи ініціатив щодо створення власних європейських військових інструментів впливу на світову політику (у межах так званої «жорсткої безпеки»).

4. Протягом останнього десятиріччя ЄС провів 23 цивільні місії та військові операції на трьох континентах. До них належать, зокрема, такі: миротворчі дії після наслідків цунамі у провінції Ачех (Індонезія); захист біженців у Чад; боротьба проти піратів у Сомалі та регіоні Африканського Рогу. Це свідчить про те, що роль ЄС як гравця у сфері безпеки стає відчутнішою.

Станом на листопад 2010 р. ЄС здійснює одночасно тринадцять воєнних та цивільних місій у 4 регіонах світу: на Європейському континенті (Балкани, Молдова/Україна), Близькому Сході, в Азії та Африці. Крім того, завершилось 11 воєнних та цивільних операцій на Балканах, Південному Кавказі, в Азії та Африці.

Під час проведення операцій ЄС використовує матеріально-технічні ресурси НАТО. Таким чином, можна говорити про взаємодоповнюючі зусилля та про взаємовигідну співпрацю ЄС та НАТО.

5. В ЄС пріоритетним напрямом подальшого розвитку ЄПБО визнається не кількісне нарощування показників, а якісна реалізація потенціалу в цій сфері, що, у свою чергу, висуває перед державами – членами ЄС такі завдання: досягнення консенсусу у всіх аспектах спільної політики безпеки та оборони; вироблення і засвоєння нової методології кризового менеджменту; ефективне використання можливостей міжнародного співробітництва; посилення оборонної промисловості та військових технологій.

6. Мотивація щодо покращення стану національної безпеки, стабілізація внутрішньої та зовнішньої ситуації, зменшення залежності та подальший вихід з-під впливу Росії і ряд інших причин змушують Україну більш активно діяти в рамках зовнішньої та безпекової політики. Загальний процес інтеграції до ЄС передбачає здійснення відповідних змін у всіх напрямках та сферах, включаючи безпекову, тому подальша участь у СЗБП має в позитивному відношенні позначитись на позиціонуванні нашої країни в безпековому вимірі геополітичного простору Європи. Досягнення цієї мети можливе лише за умов спільної зацікавленості всіх політичних сил, уряду та президента задля покращення геополітичного становища нашої держави як в Європі, так і на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глосарій термінів Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europa.dovidka.com.ua/m.html>.
2. Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : [підручник] / за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого [та ін.]. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 620 с. – (Сер. «Бібліотека державного службовця у галузі європейської інтеграції»).
3. Грицяк І. А. Управління в Європейському Союзі: теоретичні засади : [монографія] / І. А. Грицяк. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 236 с.
4. Європейська політика безпеки та оборони: стратегічні аспекти співпраці України з ЄС – визначення напрямів та формату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/november/2.htm>.
5. Заворітня Г. П. Міжнародно-політичні основи становлення і розвитку спільної європейської безпекової та оборонної політики : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Г. П. Заворітня ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2006. – 222 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/content/336959.html>.
6. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України / І. І. Жовква, Г. П. Немиря, Г. М. Перепелиця [та ін.]. – К. : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2007. – 84 с.
7. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К. : Довіра : Генеза, 1996. – 942 с.
8. Теорія та практика європейського врядування : [навч. посіб.] / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, І. Д. Шумляева [та ін.]. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – 216 с.
9. Berlin Plus agreement [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.nato.int/shape/news/2003/shape_eu/se030822a.htm.
10. Castagnetti F. The Evolution of the Security Order in Europe: Importance of Multinational Forces / F. Castagnetti; USA WC, Military Studies Program Paper. – 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA249430&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>.
11. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. – 2008. – Vol. 51.
12. Hill C. International relations and the European Union / C. Hill, M. Smith. – New York : Oxford University Press, 2005. – 492 p.
13. Morsh S. The international relations of the European Union / S. Morsh, H. Mackenstein. – Edinburgh : Pearson Education Limited, 2005. – 259 p.
14. Modified Brussels Treaty (Text of the Brussels Treaty signed on 17 March 1948 as modified by the Paris Agreements signed on 23 October 1954) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.assembly.wcu.org/en/documents/sessions_ordinaires/key/brussels_treaty.php.
15. Oakes M. Common European Security and Defence Policy: A Progress Report / M. Oakes ; International affairs and defence section. House of commons library. Research paper 00/84. 31 October 2000. – 60 p.
16. Petersberg Declaration. Western European Union. Council of Ministers. – Bohn, June 1992. – 7 p.
17. Peterson J. The institutions of the European Union / J. Peterson, M. Shackleton. – New York : Oxford University Press, 2006. – 390 p.
18. Tonra B. Rethinking European Union foreign policy / B. Tonra, T. Christiansen. – Manchester : Manchester University Press, 2004. – 141 p.

ANNOTATION

European Union combines territories of 27 member countries and also economical, trade and financial aspects. It has an essential role in global problems and its importance is increasing equal to adoption of collective decisions in sphere of foreign policy. EU converses with all the world key figures and also with those who have their own opinion about world and their own interests.

During the last years the meaning of EU as an independent figure in the modern general European safety system is intensifying. It is important to point that diplomacy stays the basement for mutual foreign and safety policy in EU, so that it is supported by trade, help, safety and defense if it's necessary. This policy is directed firstly to solve the conflicts and reach the international understanding.

The topicality of issue. The historical development of Europe witnesses that guaranteeing of safety has been a task of various international political blocks and organizations. Exacerbation of untraditional threats influenced the strengthening of institutional and functional role of international organization in sphere of guaranteeing of safety.

Dynamics of international processes points the increasing meaning of regional safety systems in providing of stability in the world. Mutual dependence of regional and global organizations of collective safety and defense is intensifying (UN, NATO, OSCE and EU).

The aim of the article is an analyzing of European safety and defense police (ESDP) as policy in process of further closer integration within EU and in the relationships with other international safety organizations.

The object of survey is mutual safety and defense policy of EU in the context of new threats to the regional and global safety.

The subject of survey – international political specifics of formation and evolution, institutional and practical and international law mechanisms of ESDP since the second half of XX cen. – the beginning of XXI cen.

The conclusions

In such way, in the last 20 years political and institutional changes in EU has created the premises for the new perception of «purely European» safety space. The development of European safety conception is characterized by complex approach, determination of qualitatively new threats and at the same time emphasizes the accepting of values which are mutual for European countries.

1. Earlier in the EU state security relied entirely on the political defensive mechanism of NATO and the political mechanism of OSCE and the UN, the security problems are recently becoming further relevance for European policy and become «internal priority» of the European Union. EU concern for maintaining their own security, the creation of an appropriate system and its organization was implemented in an effort to strengthen the Common Foreign and Security Policy (CFSP). However, since its launch CFSP was ineffective political-legal and institutional mechanisms. Therefore, in 1999 the European Union introduced a new, more successful initiative called the European Security and Defense Policy (ESDP).

It should be noted that this area of soft security, ie the post-conflict settlement and assist in civil management, and is currently the most successful and best functioning part of ESDP. Scope military solution is still considered controversial by most Member States and has many obstacles to achieve efficient operation.

2. The EU strongly and gradually approaching the ability to influence to European and international security. Over the last decade, the EU was able to significantly develop its military component of ESDP as an important link. In particular, the creation and development of military forces allowed the EU to take over peacekeeping missions as in Europe and beyond.

3. Enhancing the EU efforts in the area of foreign and security policy was due to the failure of the EU itself resolve the conflict in the Balkans, the knowledge of its own military and technological backwardness, the understanding of the changes in the content and scope of threats and recognition of the need to build an appropriate response strategy. This led to a conceptual change in European security policy and the emergence of initiatives to create a European military instruments of influence on world politics (in the so-called «hard security»).

4. Over the last decade, the EU had 23 civilian missions and military operations on three continents. These include the following: peace of the after effects of Tsunami Aceh (Indonesia), the protection of refugees in Chad, the fight against piracy in Somalia and the Horn of Africa. This suggests that the EU's role as a player in the security becomes tangible.

As of November 2010 the EU has both thirteen military and civilian missions in 4 regions of the world: the European continent (the Balkans, Moldova / Ukraine), the Middle East, Asia and Africa. Also completed 11 military and civilian operations in the Balkans, the Caucasus, Asia and Africa.

While EU operations using inputs NATO. Thus, we can speak of complementary efforts and mutually beneficial cooperation between the EU and NATO.

5. In the EU a priority for further development of ESDP recognizes no quantitative growth indicators and qualitative implementation of capacity in this area, which in turn confronts the EU Member States following objectives: reaching consensus on all aspects of common security and defense policy, development and learning new methodologies crisis management, effective use of international cooperation, strengthening the defense industry and military technology.

6. Motivation to improve the state of national security, stabilization of the internal and external situation, reducing dependence and further out from the influence of a number of other reasons make our country more actively in the foreign and security policy. The overall process of the EU integration process involves appropriate in all areas and sectors, including security, so further participation in the CFSP has a positive attitude affect the positioning of Ukraine in the security dimension of European geopolitical space. Achieving this goal is possible only in case of joint ownership of all political parties, the government and the President to improve geo-political situation of our country both in Europe and internationally.

Рецензенти: Багмет М. О., д.і.н., професор;
Шевчук О. В., д.політ.н., професор.

© Шатун В. Т., 2014

Дата надходження статті до редколегії 16.09.2013 р.

ШАТУН Володимир Тимофійович – кандидат політичних наук, доцент кафедри державної політики та менеджменту Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: безпекова політика Європейського Союзу, європейська і євроатлантична інтеграція.